

РОЛЬ ПОДАТКІВ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ ОКРЕМИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ

А. В. Білюк,

аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

У статті автор проводить аналіз оподаткування домашніх господарств, досліджує секторний розподіл податків, ефективність системи оподаткування.

The author conducts the analysis of taxation of households, probes the sectoral distributing of taxes, efficiency of the system of taxation in the article.

ВСТУП

Великого значення в умовах переходу економіки до стадії економічного зростання набуває податкове регулювання. Податки, виконуючи низку функцій, надають державі можливість сприяти створенню підприємствам і організаціям належних умов для нормальної господарської діяльності, переозброєння виробництва, підвищення якості продукції. Особливої вагомості ці процеси набувають на макроекономічному рівні, коли держава повинна створювати сприятливий інвестиційний клімат, вирішувати проблеми структурного і соціального реформування, забезпечувати умови для сталого економічного зростання. Тому дослідження теоретичних і практичних проблем податкового регулювання економічного розвитку України є актуальним.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити роль податків у формуванні доходів окремих секторів економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для більш глибокого розкриття впливу податків на економіку та можливість її подальшого розвитку вважаємо за необхідне розглянути його роль в утворенні доходів різних інституційних секторів. Важливість цього аспекту аналізу впливу податків на економічне зростання обумовлена вирішальним значенням доходів, передусім тих, що залишаються в розпорядженні юридичних і фізичних осіб (наявних доходів), які є джерелом підвищення добробуту населення та розширення виробництва і в кінцевому підсумку — економічного зростання.

В залежності від особливостей поведінки економічних агентів, які слугують ознакою для об'єднання їх в сектори, формується секторний розподіл доходів, витрат, податків. Як правило, розподіл не охоплює податки на продукти, бо вони, як чистий дохід держави, відображаються у секторі загально-

го державного управління. Однак, на наш погляд, ці податки слід враховувати за місцем їх сплати, що на стадії виробництва і утворення доходів відбувається у секторі нефінансових корпорацій. Саме за цим принципом побудовано міжгалузевий баланс, за яким галузевий розподіл валової доданої вартості доповнюється розподілом ВВП за галузями. Правда, при цьому ми не враховуємо перекладання податкового тягаря на інші сектори, що буде здійснено нами у подальшому.

Секторний розподіл податків визначено нами в процесі опрацювання національних рахунків за 1995—2005 рр. 4/5 загального обсягу податків припадає на сектор нефінансових корпорацій, від 7 до 13 %. — на домашній господарства, 4—5% у ньому займає сектор загального державного управління, 1—2% — відносяться до фінансових корпорацій.

Більш аналітичним є показник секторного податкового навантаження, тобто обсяг податків у відсотках до ВВП секторів.

Сектор нефінансових корпорацій характеризується найтяжчим податковим навантаженням. Основні проблеми нефінансового сектору, пов'язані з нерівномірним галузевим розподілом податків, великим обсягом і необґрунтованим наданням пільг з оподаткування, нарощуванням заборгованості за платежами до бюджету тощо. Наслідки ж цієї політики проявляються у формуванні доходів цього сектору і його валового заощадження, що є основним джерелом фінансування інвестицій [3].

Протягом 1995—2005 рр. нефінансовий сектор витратив від 85 до 52% валового прибутку на сплату іншим секторам доходів від власності (головним чином відсотків за кредити та дивіденди), поточних трансфертів (причому, на утримання закладів соціально-культурної сфери, що знаходяться на балансі підприємств), податків на доходи і майно. Ці податки, передусім податок на прибуток підприємств,

складали від 49 до 25 валового прибутку. Такі вилучення валового прибутку призвели до того, що за весь вказаний період в розпорядженні підприємств сектору залишалось від 1/5 до менше половини первинного доходу, який разом з отриманими капітальними трансфертами не покривав витрат на валове нагромадження основного капіталу і приріст запасів. Таким чином, втрати прибутку через чинну кредитну і податкову політику сприяли звуженню масштабів відтворення. При цьому негативна роль системи оподаткування проявилась у тому, що величина прибутку, яка залишається у розпорядженні підприємств, не була поставлена у залежність від їх інвестиційних зусиль.

В результаті цього підприємства "проїдають" свої фінансові ресурси — прибуток і амортизацію, лише незначною мірою використовуючи їх на фінансування інвестицій, про що свідчить значне перевищення частки валового наявного доходу над часткою чистого нагромадження основного капіталу.

До того ж чистий прибуток сектору нефінансових корпорацій у 1995—2005 рр. був значно меншим за величину податків на дохід, що є свідченням податкового вилучення амортизації. У 1999—2000 рр. чистий прибуток перевищував величину податків, проте за умови виплати дивідендів і відсотків за кредити, обсяг яких зріс у 1,5—2 рази, можна стверджувати, що продовжується вилучення амортизації для сплати нарахованих податків. Ситуація в секторі нефінансових корпорацій обтяжується ще й тривалою збитковістю половини підприємств, що поряд з високим податковим навантаженням, невідпрацьованою дивідендною і відсотковою політикою обумовлює фінансування нагромадження за рахунок накопичення заборгованості, в тому числі і за податковими платежами до бюджету.

Отже, з вищевказаного можна зробити висновок, що система оподаткування прибутку не стимулює інвестиційну діяльність, що є однією з вагомих причин гальмування економічного зростання.

Система непрямого оподаткування теж не сприяє зростанню ВВП сектору нефінансових корпорацій, обмежує можливість зростання його прибутку, оскільки податок на додану вартість та акцизний збір є складовою ціни, за якою продукція продається споживачам. Аналіз структури ВВП за категоріями доходу доводить, що із зростанням частки податків на продукти зменшувалась частка валового прибутку [2].

Про це свідчить також співставлення траєкторій руху цих показників. Зростання непрямих податків супроводжується відносним зменшенням валового прибутку. Це означає, що податки на продукти не є індивідуальними до результатів діяльності підприємств, вони обмежують можливість зростання прибутку за даного рівня цін і через це гальмують економічне зростання цього основного сектору економіки, а отже, і економіки в цілому.

Проведений аналіз оподаткування домашніх господарств, як складового елементу секторної структури ВВП показав, що і у цьому секторі система оподаткування має багато недоліків, що не сприяють економічному зростанню. Дослідження показали, що в залежності від методології обліку в різних джерелах інформації по-різному відображаються податки фізичних осіб.

В доходах зведеного бюджету враховуються наступні податки з громадян: подохідний податок, податок з прибутку підприємств, плата за землю, збір з власників транспортних засобів, різні місцеві податки і збори. Найбільш вагомим з цих податків є подохідний податок з громадян, частка якого в доходах зведеного бюджету зростала з 7,7% у 1995 р. до 20% у 2006 р.

Подохідний податок сплачується з доходів громадян від компенсації за трудову діяльність (оплата праці) та від підприємницької діяльності фізичних осіб.

У національних рахунках відображаються не лише нараховані податки на виробництво, на доход і майно, але й внески на обов'язкове страхування, які працівники сплачують із своєї заробітної плати і які завдяки обов'язковості є формою оподаткування трудових доходів.

До первинних доходів відносяться заробітна плата, внески роботодавців на соціальне страхування, а також змішаний доход, який є вартістю виробленої в рамках домашніх господарств продукції і послуг для власного споживання і для продажу.

Перехід від первинних доходів до валового наявного доходу (тобто доходу, що залишається у розпорядженні домашніх господарств і спрямовується на споживання і нагромадження) відбувається завдяки врахуванню сальдо доходів від власності, трансфертів, податків на виробництво і доход, внесків на соціальне страхування і соціальних допомог. Але сальдо доходів від власності і трансфертів, а також соціальні допомоги збільшують валовий наявний доход, а податки зменшують його. Отже, вилучення частки доходів домашніх господарств за допомогою податків зменшує обсяг доходу, що залишається в їх розпорядженні та скорочує можливість споживання і нагромадження [1].

Однак, на наш погляд, не лише вказані податки впливають на обсяг доходів та можливість споживання, яке виступає у секторі домашніх господарств як споживчий попит. Тут доречно буде вказати на перекладність податків на продукти, які через ціни споживчих товарів і послуг зменшують можливість зростання споживчого попиту та заощадження домашніх господарств. Обсяг цих податків, що припадає на населення, приблизно оцінено нами виходячи з обсягу роздрібно-го товарообороту і прямих послуг за співставною структурою та ставки податку на додану вартість на рівні 20%. Крім того, населенням сплачується майже весь обсяг акцизного збору, оскільки левова частка його реалізується через купівлю алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Розрахунок по-

датків на продукти, тягар яких через ціни перекладається на населення, показує, що на домашні господарства припадає майже 50% від загального обсягу цих податків (за методом нарахування), що по відношенню до їх первинних доходів за виключенням змішаного складає близько 26%.

Результати розрахунків свідчать, що з валового наявного доходу за допомогою податків прямо і опосередковано вилучається близько п'ятої частини, що обмежує споживчий попит. Якщо ж з валових первинних доходів домашніх господарств виключити неоподатковувану складову у вигляді вироблених ними продуктів і послуг у натуральному виразі (змішаний доход), то вилучення доходів знаходиться близько на рівні однієї четвертої частини (24—26%).

До основного виду доходів, що підпадають під оподаткування, в Україні, де переважна більшість громадян працездатного віку є найманими працівниками, відноситься заробітна плата.

Низький рівень заробітної плати і доходів більшості населення обумовлюють формування низького рівня попиту і заощаджень. Це призводить в свою чергу до скорочення капіталовкладень, оскільки за низької ціни робочої сили виникає економічна доцільність заміни великого за вартістю обладнання і машин на дешеву робочу силу. При цьому втрачається стимул до продуктивної праці, знижується конкурентоспроможність виробництва та його ефективність.

Аналіз світового досвіду оподаткування доходів фізичних осіб показує, що праця як фактор виробництва звільняється від оподаткування. Практично це забезпечується встановленням неоподаткованого мінімального доходу на рівні, що складає нормальну для даної країни вартість відтворення робочої сили. Для країн Західної Європи вартість відтворення робочої сили складає 5—6 тис. дол. на рік. Такий рівень доходу дозволяє громадянам відповідної доходної групи не сплачувати податки і отримувати соціальні допомоги. Фактично у більшості західних країн нині застосовується наступна градація при оподаткуванні доходів громадян: для доходів у межах прожиткового мінімуму — нульова ставка; для трудових доходів найманих працівників — у межах 15—20%; для трудових підприємницьких доходів — 20—25% (але ставка оподаткування знижується до нуля у випадку реінвестування прибутків); для доходів від вкладення капіталів — 25—30% від загальної (валової) суми доходів; для незароблених доходів (подарунків, спадщини, вигравів за лотереями тощо) застосовуються максимальні ставки оподаткування, що досягають іноді 50—75% [4].

В Україні неоподатковуваний мінімум не пов'язаний з прожитковим мінімумом, а також із мінімальною заробітною платою, яка в своєму русі далеко перевищила неоподатковуваний мінімум, але значно відстає від прожиткового мінімуму.

Виходячи з сутності мінімальної заробітної плати, правомірним є існування норми, за якої громадянин не

повинен отримувати заробітну плату нижче мінімальної, що встановлюється законодавством. Але внаслідок невідпрацьованого співвідношення між мінімальною заробітною платою і неоподатковуваним мінімумом це положення порушується.

В Україні оподаткування мінімальної заробітної плати порушує один з головних принципів податкової системи — принцип справедливості, що пов'язано з майже семиразовим відставанням неоподаткованого мінімуму від мінімальної заробітної плати. До цього слід додати, що при опрацюванні основних співвідношень оподаткування доходів громадян в Україні, на відміну від розвинутих країн, ніяк не враховує прожитковий мінімум, що встановлюється законодавством і є поряд з мінімальною заробітною платою одним з найголовніших індикаторів рівня життя.

ВИСНОВКИ

Податки є вагомим чинником формування доходів в секторах економіки, що виступають джерелом розширення виробництва та підвищення добробуту населення. Вилучення валового прибутку через чинну податкову і кредитну політики призвели до звуження масштабів відтворення. При цьому негативна роль системи оподаткування проявилась у тому, що величина валового прибутку, яка залигається у розпорядженні підприємств, не залежить від їх інвестиційної активності. В результаті цього підприємства "проїдають" свої фінансові ресурси — прибуток і амортизацію, лише незначною мірою використовуючи їх на фінансування інвестицій.

Непряме оподаткування, обмежуючи можливості зростання прибутку, гальмує розвиток основного продукуючого сектору нефінансових корпорацій. Податки з громадян разом з перекладеним тягарем непрямих податків на 1/4 скорочують доходи домашніх господарств (за виключенням натуральної їх частини), що впливає на зниження платоспроможного попиту. Недоліком системи оподаткування громадян є багаторазове відставання неоподаткованого мінімуму від мінімальної заробітної плати, чим порушується один з головних принципів оподаткування — принцип справедливості.

Літератури:

1. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. — К.: Ін-т економічного прогнозування НАНУ, 1999. — 254 с.
2. Львовчкін С. Питання теорії і практики гармонізації податкових відносин у суспільстві // Науковий вісник Академії державної податкової служби України. — № 4 (18). — 2002. — С. 292—295.
3. Мельник П. Деякі суперечності в розвитку податкової системи та шляхи її подолання // Економіка України. — 2001. — № 7. — С. 16—21.
4. Налоговые системы зарубежных стран: Учеб. для вузов / Под ред. проф. В.Г. Князева, проф. Д.Г. Черника. — 2-е изд., перераб и доп. — М.: Закон и право; ЮНИТИ, 1997. — 192 с.